

УДК 376-056.29:[316.772.4+398.1-055.62]
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.72-2.2>

С. А. Ачкевич

аспірантка кафедри ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології
Національного університету імені М. П. Драгоманова

В. В. Зброй

викладач вищої кваліфікаційної категорії,
викладач-методист
КВНЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний коледж імені Т. Г. Шевченка»

ІДЕЇ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ МИНУЛОГО І СУЧАСНОСТІ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Статтю присвячено застосуванню ідей народної педагогіки у вихованні дитини та розвитку комунікативних здібностей дітей з порушенням опорно-рухового апарату. Відзначено ставлення видатних українських науковців до проблеми виховання дітей з використанням етнічних надбань кожного народу. Визначено, що українська народна педагогіка належить до феноменів, що забезпечують збереження національного характеру, звичок і психології людини. Виявлено виховний ідеал, цілі, завдання, зміст, принципи і засоби народної педагогіки, що знайшли своє відображення і втілення у рідній мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, святах, обрядах, символах і різних видах народного мистецтва, у дитячих народних іграх та іграшках, у живій практиці трудового і сімейного виховання, у народних ремеслах і промислах, у родинно-побутовій культурі нашого народу. Народна педагогіка віками накопичувала досвід виховання наступних поколінь. Усе життя наших пращурів було тісно пов'язане з навколишньою природою, яка впливала на розвиток суспільства загалом та виховні процеси зокрема. Видатні педагоги минулого і сучасності досягли високого наукового злету завдяки тому, що свою педагогічну творчість будували на ґрунті народної педагогіки. Педагогічна наука знаходить своє відображення у працях учених і практичній діяльності вчителів та вихователів, а етнопедагогіка – у народній творчості, виховній практиці батьків та матерів, дідуся та бабусь, родини загалом.

Народна педагогіка – безцінний скарб українського народу, що включає: цілі та зміст виховання; завдання виховання; методи виховання; принципи і засоби виховання. Принципи народної педагогіки – природовідповідності, культуровідповідності, народності виховання, гуманізму, єдності виховання.

Доведено, що народна педагогіка відіграє важливу роль у вихованні дітей загалом, має особливе значення у розвитку комунікативних здібностей дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, вимагає врахування певних особливостей їх розвитку.

Ключові слова: народна педагогіка, народ, природовідповідність, виховний досвід, традиції, обряди, діти з порушеннями опорно-рухового апарату, комунікативні здібності.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена соціальною потребою розвитку дітей як важливого чинника становлення особистості та її соціалізації у суспільстві. Особливо гострою ця проблема є для дітей, що мають порушення функцій опорно-рухового апарату. Застосування ідей народної педагогіки у вихованні дитини спрямовує педагога на дослідження особливостей використання засобів народної педагогіки педагогами минулого та сучасності.

Соціальна адаптація дітей з порушеннями опорно-рухового апарату здебільшого відбувається у специфічних соціально-психологічних умовах, що негативно впливають на структуру особистості та формують широкий спектр вторинних порушень.

Сучасні підходи до навчання та виховання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового

апарату вимагають пошуку, розробки та реалізації нових стратегій у роботі з такою категорією осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Докладне вивчення історії народної педагогіки свідчить про єдність діячів освіти, педагогів, філософів у баченні народної педагогіки як основного вчителя молодого покоління (Г. Волков, О. Духнович, М. Стельмахович, К. Ушинський), спирається на принцип природовідповідності, як і його послідовник В. Сухомлинський, в основу цього методу покладено особливості розвитку здібностей та нахилів дитини. Вчені наголошували на важливості використання народної педагогіки у вихованні та навчанні підростаючих українців (О. Березюк, Г. Волков, В. Гнатюк, Н. Горяна, Дем'яненко, К. Довженко, В. Євтух, І. Маруненко, А. Марушкевич, В. Мосіяшенко, В. Постовий, С. Русова, Т. Скуратівський, К. Ушинський, В. Чепак

та ін.). Однак вплив виховного потенціалу народної педагогіки не досить вивчено та досліджено педагогами і психологами, тому сучасні науковці активно працюють над розробкою нових програм із впровадження та застосування народної педагогіки у вихованні молодого покоління.

Мета статті – розглянути українську народну педагогіку як окрему галузь педагогічних знань та охарактеризувати її вплив на розвиток, виховання й навчання молодого покоління; окреслити можливості використання засобів народної педагогіки для розвитку комунікативних здібностей у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Видатні педагоги минулого і сучасності досягли високого наукового злету завдяки тому, що свою педагогічну творчість будували на ґрунті народної педагогіки. Педагогічна наука знаходить своє відображення у працях учених і практичній діяльності вчителів та вихователів, а етнопедагогіка – у народній творчості, виховній практиці батьків та матерів, дідусів та бабусь, родини загалом.

Народна педагогіка стала першоосновою становлення і розвитку педагогічної науки. З її чистих джерел черпає творче натхнення не одне покоління видатних педагогів.

Основоположником та першим філософом в Україні є Г. Сковорода, вся педагогічна теорія якого пройнята духом народної педагогіки, народними ідеалами, побудованими на найкращих народних традиціях. Г. Сковорода мав на меті виховувати людину-громадянина. У її вихованні педагог спирається на принцип природовідповідності, в основу якого покладено особливості розвитку здібностей та нахилів дитини. Принцип природовідповідності («сродності») набув у Г. Сковороди яскравого соціального звучання. На думку видатного філософа, кожна людина має посідати певне місце в суспільстві не за багатством чи знатністю, а за «сродністю», тобто відповідно до своїх природних нахилів, що виявляються і розвиваються в процесі діяльності. Він вважав, що тільки спільна праця та розвиток індивідуальних здібностей розкриває перспективи особистого і загального щастя дитини, створює можливості для вільного і гармонійного розвитку кожної особистості. Як і народна педагогіка, Г. Сковорода розглядає працю як категорію економічну, моральну і педагогічну, як основний зміст виховання і метод впливу, як невідмінну умову справжнього людського життя. Ідучи за народними педагогічними традиціями, Г. Сковорода глибоко шанує людей праці, співає гімн скромному трудовому життю, трудовому вихованню, засуджуючи водночас неробство, бездіяльність, паразитизм, привласнення чужої праці, визиск людини людиною. Він не тільки і не просто повторює народний ідеал виховання працею, а й збагачує його. Він розглядає працю

як «живой й неусыпный всей машины ход» і доводить, що праця тільки тоді веде до щастя, коли вона відповідає задаткам, нахилам і покликанню кожної людини [6, с. 329–343].

Педагогічні погляди Г. Сковороди пройняті справжнім гуманізмом, демократизмом, народністю. Він доводив, що правильне виховання криється в природі самого народу, як вогонь і світло в кремені. Г. Сковорода високо цінує ідеали народної педагогіки. Народний ідеал – це людина праці, людина благородних поривань, високих моральних та інтелектуальних якостей, людина, яка прагне пізнати себе і навколишній світ. Народний виховний досвід, практика народного виховання підказали українському просвітителю справді плідні педагогічні ідеї. Як справжній народний педагог Г. Сковорода широко використовує у своїй роботі прислів'я, приказки, пісні, хороводи, народні свята, казки, байки, народні ігри [6, с. 345–353].

Народна педагогічна культура віками накопичувала досвід виховання наступних поколінь. Усе життя наших пращурів було тісно пов'язане з навколишньою природою, яка впливала на розвиток суспільства загалом та виховні процеси зокрема.

За Г. Волковим, етнопедагогіка є наукою «про досвід народних мас у вихованні молодого покоління, їхні педагогічні погляди; це наука про педагогіку побуту, педагогіку сім'ї, роду, племені, народності, нації. Етнічна педагогіка досліджує особливості національного характеру, що склався під впливом історичних умов» [2, с. 38]. За його словами, народна педагогіка є сукупністю педагогічних ідей та виховного досвіду, вироблених багатьма поколіннями людей, що є носіями високої культури. Г. Волков вважає актуальним дослідження питання про роль та значення народної педагогіки, бо усвідомлення досвіду минулого кожного з народів має справжній сенс не тільки для пізнання сьогодення, а й для передбачення майбутнього, оскільки минуле, сьогодення і майбутнє взаємопов'язані, взаємозумовлені. У народній педагогіці відображаються думки, сподівання та страждання працелюбної людини, вона є художнім літописом і хронікою нашого життя. Вчений наголошував, що не можна успішно виховати особистість, не долучивши її до самобутньої педагогічної культури свого народу. Життя переконує в тому, продовжує свою думку вчений-педагог, що необхідно кожному цінувати досвід старших поколінь, проявляти серйозну увагу до розуму народу, до його прогресивних традицій, звичаїв, життєвих норм і правил.

Розмежовуючи поняття «етнопедагогіка» й «народна педагогіка», Г. Волков підкреслював, що народна педагогіка має відношення до досвіду та його описання, тобто накопичує емпіричні педагогічні знання незалежно від етнічної спільноти,

натомість етнопедагогіка – сфера теоретичної думки, сфера науки, що накопичує знання про виховні традиції конкретної етнічної спільноти. Розглядаючи виховну цінність засобів української етнопедагогіки, Г. Волков наголошував, що виховання немовляти, виходячи з канонів народної педагогіки, потрібно починати ще з колиски; в ранньому віці одним з дієвих засобів виховання дітей була колискова пісня, яка завжди виконувалася матір'ю, бабусею чи старшою сестрою (але перевага надавалася матері), притому безпосередньо біля колиски. У ній містилися найніжніші і найлюдяніші почуття, все душевне багатство любові, яке мати показувала словом і силою голосу [2, с. 38–94].

Поступово кругозір дитини розширюється, а колискова змінюється казкою, казки постійно супроводжують дитину: адже вони осяяні світлом народної душі, світлом віри в життя, в справедливість, розум, світлом надії. У них завжди перемагає правда, а несправедливість зазнає поразки. Вони насичені оптимізмом, життєлюбством; у них закладені і величезна художня сила, і велика правда життя. Справжнім поціновувачем та основоположником народної педагогіки є М. Стельмахович, який вважав народну педагогіку наукою про виховання, освіту й навчання молодого покоління; це система прийнятих у певній місцевості методів і засобів виховання, що передаються від покоління до покоління і несуть у собі знання, вміння і навички. Народна педагогіка належить до тих могутніх феноменів, що забезпечують збереження національної ідеї, характеру, її традицій. За визначенням вченого, «українська народна педагогіка – це багатотомний усний підручник навчання і виховання дітей, який зберігається в пам'яті народу, постійно ним удосконалюється і збагачується» [9, с. 44–48].

Народна педагогіка – безцінний скарб українського народу, що включає: цілі та зміст виховання; завдання виховання; методи виховання; принципи і засоби виховання. Принципи народної педагогіки – природовідповідності, культуровідповідності, народності виховання, гуманізму, єдності виховання і навчання, зв'язку із життям рідного народу, активності та ініціативності дитини в процесі виховання, орієнтування на загальнолюдські цінності – впливають на виховний ідеал народу, що формується засобами народної педагогіки: рідною мовою, фольклором, національними звичаями, традиціями, святами, обрядами, символами і різними видами народного мистецтва, дитячими народними іграми та іграшками, живою практикою трудового і сімейного виховання, народними ремеслами і промислами, родинно-побутовою культурою нашого народу.

Виняткового значення одному з найважливіших принципів організації освіти й виховання –

принципу народності – надавав К. Ушинський. На його переконання, народне виховання проникає в побут, характер, поведінку й загалом в усе життя народу. Педагог передбачав реальну освіту всіх дітей, а також фізичне, розумове і моральне виховання і навчання рідною мовою. Він зазначав, що народна освіта коштує недешево, але доцільні витрати не мають впливати на державу, бо народ, розвинений у дитинстві хорошою школою, який навчився міркувати правильно, буде енергійнішим, працьовитішим, розважливішим, тобто продуктивнішим і багатшим, ніж народ, пригнічений неучтвом і забобонами. «Добре насіння освіти дороге, зате й родить воно сторицею», – наголошував К. Ушинський і підкреслював велике значення народної поезії для виховання найбагатродніших почуттів [9, с. 29–32].

У працях К. Ушинського основою системи виховання є принцип народності, що ґрунтується на навчанні дітей рідною мовою, яку дитина чує з самого дитинства від найрідніших. Він вважав, що народ повинен мати школу, побудовану на національних засадах. Саме цьому присвячена одна з його найвизначніших праць «Про народність у громадському вихованні», в якій видатний педагог писав: «Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, на яку може розраховувати виховання, – це те, що ми зовемо народністю» [3, с. 99]. Під цим поняттям К. Ушинський розумів своєрідність кожного народу, нації, зумовлену її історичним розвитком, географічними, природними умовами. Сюди зараховував національний характер, національну психологію, народні традиції, звичаї, обряди, свята, символи та ін. Педагог підкреслював: «Народ без народності – тіло без душі, якому лишається тільки піддатися законів розкладу і знищитися в інших тілах, що зберегли свою самобутність» [9, с. 99].

Виховна система К. Ушинського ґрунтується на засадах народної педагогіки і бере за основу її мудрість. Виховання педагог визначає як певний цілеспрямований і систематичний вплив на тіло, душу й розум дитини з метою формування в неї якостей здорової, розумної, моральної, релігійної, національно свідомої, творчо ініціативної, культурної, освіченої людини. На думку К. Ушинського, духовно-моральне виховання: і розумове, і фізичне, й інші напрями виховної роботи повинні бути єдиним цілим. Він наголошував на гармонії родинно-громадсько-шкільного впливу, що має на меті зміцнення здоров'я, розумових сил, розвиток здібностей дитини [5, с. 56]. Народну педагогіку вчений вважав підґрунтям усього навчально-виховного процесу. Він влучно підкреслював, що «виховання створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого

народу» [10, с. 100]. У багатьох своїх працях К. Ушинський активно використовував джерела народної педагогіки: фольклор, етнографію, історію рідного краю та ін. Лише в «Рідному слові» видатний педагог використав понад 500 прислів'їв, приказок, народних казок, пісень, скоромовок та ін. Казку К. Ушинський назвав першою і блискучою спробою народної педагогіки, виразником педагогічного генію народу [1, с. 226].

Погляди народної педагогіки на природовідповідне виховання розділяв В. Сухомлинський, який уважав завданням народного виховання не набуття знань для панування над природою, а осягнення мудрості природного порядку та існування в гармонії з нею. Тісний зв'язок народного життя з природним середовищем сприяв виділенню в народній педагогіці природовідповідності виховання як найважливішого принципу співіснування людини та природи. У своїх працях В. Сухомлинський закликає педагогів навчати дітей крізь пізнання природи: «ідіть у поле, в парк, пийте із джерел думки, і ця жива вода зробить ваших вихованців мудрими дослідниками, допитливими людьми і поетами. Краса природи загострює сприйняття, пробуджує творчу думку, наповнює слово індивідуальними переживаннями» [8, с. 56]. На переконання В. Сухомлинського, першою книгою дитини повинна бути книга природи. Читаючи твір «Серце віддаю дітям», знаходимо чітко наведені аргументи того, що людина завжди була і залишається сином природи, а отже, розвивати дитину, пробудити її потенціал крізь допитливість у пізнанні навколишнього, залучаючи її до багатства духовної культури, необхідно, використовуючи природні ресурси. Світ, що оточує дитину, – це насамперед світ природи з безмежним розмаїттям явищ, невичерпною красою. Саме у природі міститься вічне джерело дитячого розуму, мови, уявлень [8, с. 26–484].

Вирішення низки актуальних освітніх проблем сьогодення має безпосередній зв'язок з використанням української родинної педагогіки. Принциповою основою змісту навчально-виховного процесу у закладах дошкільної та шкільної освіти С. Русова вважала рідну мову, національні свята та обряди, християнські цінності українського народу. Маємо зауважити, що у численних статтях вона описувала свої погляди на організацію навчання та виховання дітей в українських освітніх установах. Особливе місце в її науково-педагогічних дослідженнях займає проблема дошкільної та позашкільної освіти. Дошкільна освіта та виховання дітей дошкільного віку, на думку С. Русової, повинні базуватися на чіткій взаємодії з народною педагогікою і проводитися тільки рідною мовою. Основним принципом навчання і виховання в українській школі вона вважала народність, педагогічним ідеалом – національно-релігійний

[4, с. 246–247]. С. Русова справедливо стверджувала, що «після правдивого національного виховання дитина звикає кохатися в народних скарбах і шукатиме цих культурних скарбів у других народів; кохаючи свою національну культуру, дитина поважатиме і другі нації» [6, с. 265].

Автори підручника «Етнопедагогіка» (В. Євтух, А. Марушкевич, Н. Дем'яненко, В. Чепак) вважають, що «духовні цінності суспільства невідривні від його етнічного наповнення і виражаються у концентрації найбільш сприйнятих ним ідей, поглядів, переконань, здебільшого напрацьованих на основі вже відомих, так званих «старих», але актуальних, які підлягають оновленню та осучасненню. У такому вигляді вони постають перед молодим поколінням і впливають на процес його виховання. Етнопедагогіка знайшла відтворення в усній народній творчості: прислів'ях, приказках, піснях, казках, притчах тощо. Вона формувалася у процесі всього трудового життя народу» [3, с. 10].

«Національне виховання забезпечить кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів...» (Україна. 1991. № 4, с. 10).

У Державній національній програмі «Освіта» зазначається, що «головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури» [4, с. 300].

Отже, проведений аналіз досліджень учених з проблеми використання засобів народної педагогіки у вихованні і навчанні молодого покоління засвідчує необхідність орієнтації на формування особистості на засадах народної педагогіки та національної культури. На підставі аналізу педагогічної літератури із зазначеної проблеми доходимо висновку, що впровадження засобів етнопедагогіки в освітній процес сучасного закладу з метою розвитку комунікативних здібностей дітей з порушеннями опорно-рухового апарату є актуальною проблемою сьогодення. На нашу думку, використання засобів етнопедагогіки відкриває широкі можливості для формування у дітей з порушеннями опорно-рухового апарату комунікативних здібностей, проте вимагає врахування певних особливостей, серед яких ми виділяємо: зважання на психофізіологічні особливості дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та взяття

до уваги родинних виховних традицій і сімейного побуту; необхідність узгодження етнопедагогічного змісту і напрямів взаємодії педагогів, батьків та фахівців інклюзивно-реабілітаційних центрів у розвитку комунікативних здібностей дитини; систематичне використання засобів етнопедагогіки у роботі з дітьми з порушеннями опорно-рухового апарату; широке використання всіх доцільних етнопедагогічних засобів як на заняттях, так і у повсякденному житті.

Висновки. Одним із пріоритетних завдань сучасної системи освіти визначено використання традиційної культури виховання, збереження та упровадження українських культурних традицій, використання ідей української етнопедагогіки в освітніх закладах у роботі з дітьми. У зв'язку з цим особливої уваги заслуговує проблема розроблення та впровадження корекційної програми з метою використання досвіду етнопедагогіки для розвитку комунікативних здібностей дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Тому предметом подальших наукових розвідок стане впровадження корекційної програми «Розвиваємо комунікативні здібності дітей з порушеннями опорно-рухового апарату засобами народної педагогіки».

Список використаної літератури:

1. Березюк О.С. Ідеї формування етнокультурологічного компонента в спадщині К.Д. Ушинського. *Історико-педагогічний альманах*. Випуск 3. *Реалізація педагогічних ідей К.Д. Ушинського в освіті сьогодення* : збірн. наук. праць молодих дослідн. / за ред. О.Є. Антонової, В.В. Павленко. Житомир : ФОП Левковець, 2015. 226 с.
2. Волков Г.Н. *Этнопедагогика* : учебник для студентов средних и высших педагогических учебных заведений. Издательский центр «Академия». 1999. 168 с.
3. Євтух В.Б., Марушкевич А.А., Дем'яненко Н.М. та ін. *Етнопедагогіка* : навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. 149 с.
4. *Історія педагогіки* : навчальний посібник. / За ред. проф. М.В. Левківського, докт. пед. наук О.А. Дубасенюк. Житомир : Житомирський державний педагогічний університет, 1999. 336 с.
5. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. *Історія української школи і педагогіки* : навчальний посібник. / За ред. О.О. Любара. Т-во «Знання», КОО, 2003. 450 с.
6. Русова С.Ф. *Вибрані педагогічні твори*: У 2 кн. Кн. I / За ред. Є.І. Коваленко; Упоряд., передм., прим. Є.І. Коваленко, І.М. Пінчук. Київ : Либідь, 1997. 272 с.
7. Стельмахович М.Г. *Народна педагогіка* : навчально-методичний посібник. Радянська школа. 1985. 312 с.
8. Сухомлинский В.А. *Сердце отдаю детям* : учебно-методическое пособие. «Акта», 2012. 563 с.
9. Ушинський К.Д. *Твори*. В 6 т. Т. 2. Педагогічні статті та матеріали до «Детского мира» та «Родного слова». Рад. шк., 1954. 449 с.
10. Ушинський К. *Про народність у громадському вихованні: вибрані педагогічні твори*. У 2-х т. Т. 2. Київ, 1982. С. 99.

Achkevych S., Zbroi V. Ideas of the folk pedagogy of the past and present in the work with children with disorders of the musculoskeletal system

The article is devoted to the application of the ideas of the folk pedagogy in the upbringing process of the child in general and in the development of communicative skills of children with musculoskeletal disorders. The attitude of the prominent Ukrainian scientists to the problem of raising children using the ethnic heritage of each nation is noted. It is determined that Ukrainian folk pedagogy belongs to the phenomena, which ensure the preservation of the national character, habits and human psychology. The educational ideal, goals, objectives, content, principles and means of the folk pedagogy reflected and embodied in the native language, folklore, national customs, traditions, holidays, rites, symbols and various types of the folk art, in children's folk games and toys, in the living practice of labor and family education, in the folk crafts and trades, in the family culture of our people are revealed. It is proved that the folk pedagogy plays a great role in the upbringing of children as a whole and it is of particular importance in the development of communicative skills of children with musculoskeletal disorders, but it requires some consideration of certain features in their development. Folk pedagogical culture for centuries has accumulated experience in educating future generations. The whole life of our ancestors was closely connected with the surrounding nature, which influenced the development of society in general and educational processes in particular. Folk pedagogy is an invaluable treasure of the Ukrainian people, which includes: goals and content of education; tasks of education; methods of education; principles and means of education. Principles of folk pedagogy – naturalness, cultural conformity, nationality of education, humanism, unity of education.

Key words: folk pedagogy, nation, nature compliance, educational experience, traditions, rites, children with musculoskeletal disorders, communicative skills.